

Nezávislé zřizování církevních institucí jako projev církevní autonomie*

Jakub Kříž**

Ačkoliv působení církví¹ ve společnosti představuje „nezbytný předpoklad fungování občanské společnosti“², není legislativní úprava jejich postavení prosta kontroverzí. Příkladem za všechny může být notoricky známé nedávné peripetie přijímání zákona č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. O dekádu dříve byl přijat jiný neméně kontroverzní právní předpis – zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech, dále jen „CírkZ“). Ten novým způsobem upravil řadu otázek životně důležitých pro postavení církví ve společnosti, a to způsobem, který církve považovaly za nešťastný.³ Jednou z oblastí, do které nová právní úprava zasáhla, byla právní úprava zřizování církevních institucí s právní subjektivitou.

* Text vznikl v rámci realizace grantu podpořeného Grantovou agenturou ČR, reg. Č. 13-21612P, „Autonomie církví a náboženských společností v teoretické reflexi, legislativní praxi a v judikatuře soudů“.

** JUDr. Jakub Kříž, Ph.D., advokát, vedoucí katedry soukromého práva vysoké školy CEVRO Institut.

¹ Pro potřeby tohoto textu výraz „církev“, případně „registrovaná církev“ zastupuje plný legální pojem „církev a náboženská společnost“, případně „registrovaná církev a náboženská společnost“. V teorii konfesního práva jde o přístup tradiční, jeho odůvodnění poskytuje např. Tretera, J. R.: *Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, str. 70.

² Srov. nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 ze dne 27. listopadu 2002, N 146/28 SbNU 295; 4/2003 Sb.

³ Snad z obavy, aby se z církví nevyvinuly „frankensteinovské příšery – umělé osoby posedlé amokem, odpovědné pouze svému bezduchému egu“ (srov. Hurdík, J.: *Právníky osoby a jejich typologie*. Praha: C. H. Beck, 2003, str. 5) přistoupil zákonodárce k podstatně přísnější regulaci, než tomu bylo za předchozí právní úpravy.

Cílem tohoto textu je zasadit úvahy o autonomii církví při zřizování svých institucí nadaných právní osobností do širšího kontextu a nabídnout možnosti výkladu v současné době účinné právní úpravě.

1. Církve jsou mnohvrstevné právní útvary

Na úvod našich úvah je vhodné nahlédnout do sebepojetí některých církví. Společným prvkem naprosté většiny církví působících v České republice – zejména těch etablovaných, tradičních – je pojetí sebe sama jako mnohvrstevného útvaru. Církve zpravidla samy sebe chápou jako složené z různých vnitřních organizačních jednotek, které se mohou dále členit, často ještě v několika stupních. Toto vnitřní členění je zpravidla církvemi rozpracováno teologickými argumenty⁴ a církve samy je chápou více, než jako pouhý způsob vnitřního uspořádání – bývá pro ně projevem jejich vlastní věrouky⁵ a je proto skutečností posvátnou, nadpřirozenou, nejednou stojící mimo jejich sféru ovlivnění.⁶

⁴ V okruhu křesťanských církví lze v důsledku odlišné ekleziologie (nauky o církví) rozlišit církve vystavěné na zřízení episkopálním (tj. hierarchické uspořádání s vůdčí úlohou biskupa), presbyterním (řízené na různých úrovních volenými radami starších – presbyterů), kongregačním (kde jednotlivé organizační jednotky církve – zpravidla označované jako sbory – jsou relativně nezávislé) či presbyterně-synodním (kombinujícím prvky demokracie a hierarchické delegace).

⁵ Tak chápe vnitřní uspořádání církví také Evropský soud pro lidská práva. „Pokud by organizační život společenství nebyl chráněn čl. 9 Úmluvy [svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání], všechny další aspekty individuální svobody vyznání by se staly zranitelnými.“ (Rozsudek ve věci *Hasan a Chaush proti Bulharsku* ze dne 26. října 2000, č. 30985/96.)

⁶ Například Katolická církev od nepaměti učí, že její hierarchické uspořádání založené na biskupech – nástupcích apoš-

Veřejnosti poměrně dobře známým je vnitřní uspořádání Církve římskokatolické.⁷ Ta se na území České republiky organizačně člení na dvě církevní provincie, jež jsou nadále členěny na diecéze (biskupství) nebo arcidiecéze (arcibiskupství), v jejichž čele stojí (arci)-biskup. Ty jsou dále rozděleny na menší jednotky – farnosti v čele s farářem nebo administrátorem.

Tím ovšem není struktura Církve římskokatolické vyčerpána. Vedle výše uvedených jednotek hierarchického uspořádání existují další instituce, ve kterých se realizuje zasvěcený život.⁸ Těch je velké množství (známe je často po zjednodušených označeních: benediktýni, cisterciáci, kartuziáni, františkáni, dominikáni, jezuité, salesiáni atd.) a jsou často také vnitřně hierarchicky členěny.

Vedle toho jsou součástí struktury Církve římskokatolické také charity, soukromá či veřejná sdružení křesťanů, semináře, samostatné zbožné nadace, osobní prelatury...⁹

Celkově se tak Církev římskokatolická na území České republiky organizačně rozpadá na více než dva tisíce institucí (organizačních složek). Z hlediska církevní sebereflexy jsou tyto jednotlivé složky chápány jako právní (morální)¹⁰ osoby.¹¹

I jiné církve působící na našem území mají obdobně bohatou vnitřní strukturu. Např. Českobratrská církev

tolů shromážděných okolo římského biskupa (papeže) bylo vybudováno a chtěno přímo Ježíšem Kristem a jde proto o uspořádání trvalé. (K tomu podrobněji srov. dogmatickou konstituci Druhého vatikánského koncilu *Lumen Gentium*, č. 18 a násl.) Naopak mnohé jiné prvky jejího vnitřního uspořádání (např. farní struktura) původ od Krista nemají a mohou tak být předmětem změn.

⁷ Církev římskokatolická je jednou z registrovaných církví v České republice; jedná se o katolickou církev latinského obřadu. Vedle ní působí na našem území také Církev řeckokatolická. Tyto dvě církve (z hlediska českých konfesněprávních předpisů samostatně) tvoří společně jedinou katolickou církev pod primátem papeže.

⁸ Jedná se o společnosti zasvěceného života a společnosti apoštolského života, které české konfesní právo tradičně označuje jako řeholní řády a kongregace.

⁹ K podrobnostem vnitřního uspořádání Církve římskokatolické srov. např. Tretera, J. R.: *Církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1993, str. 51 a násl.

¹⁰ Jako morální osoby označuje Kodex kanonického práva výslovně Katolickou církev a Apoštolský stolec, přičemž původem jejich právní osobnosti je božské ustanovení (srov. kán. 113 § 1 CIC).

¹¹ Kodex kanonického práva výslovně uvádí, že „[v] církví jsou kromě fyzických osob [personas físicas] ještě právní osoby [personae iuridicae], totiž podle kanonického práva nositelé povinností a práv...“ (kán. 113 § 2 CIC). Tím, že možnost mít práva a povinnosti je chápána „podle kanonického práva“ Kodex umožňuje, aby byla odlišně (dualisticky) chápána právní osobnost kanonicko-právní a právní osobnost podle práva daného státu. Ne ve všech státech světa je totiž uznána právní osobnost Katolické církve a jejich jednotlivých institucí.

evangelická se územně člení na senioráty, které jsou tvořeny farními sbory, anebo Církve československá husitská se vnitřně člení na diecéze a ty se dále člení na náboženské obce.¹² Obě tyto církve zřizují také diakonie, zařízení poskytující služby křesťanské lásky, a další instituce.

Velká většina církví registrovaných podle českého práva tudíž chápe sebe sama jako subjekt, který je dále vnitřně členěn na další útvary nadané právní osobností.¹³

2. Autonomie při zřizování církevních institucí

Ustanovení čl. 16 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) zaručuje církvím autonomii, tedy „nezávislost na státu a samosprávu svých záležitostí“.¹⁴ V rámci rozsahu této autonomie čl. 16 odst. 2 Listiny výslovně uvádí, že „[c]írkev a náboženské společnosti [...] zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.“

Při výkladu tohoto ustanovení Listiny nás mohou potkat dvě interpretační obtíže: (a) určení toho, co jsou ony „řeholní a jiné církevní instituce“, a (b) určení povahy nezávislosti jejich zřizování. Obě tyto otázky byly opakovaně předmětem přezkumu Ústavním soudem, a tak se může zdát, že jsou již vyřešeny.

a) Řeholní a jiné církevní instituce

Podnětem pro podrobné rozpracování pojmu řeholní a jiné církevní instituce bylo přijetí CírKZ a jeho počáteční restriktivní interpretace ze strany Ministerstva kultury. Zatímco předcházející právní úprava – zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností – byla liberální,¹⁵ ustanovení § 6 odst. 2 CírKZ (v původním znění) přišlo s novým zužujícím vymezením pojmu církevní práv-

¹² Srov. např. Tretera, J. R.: *Církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1993, str. 204–208 a dále registrované základní dokumenty obou církví uložené ve sbírce listin Rejstříku registrovaných církví a náboženských společností.

¹³ Jistou paralelu nám nabízí současná právní existence spolku a pobočného spolku (§ 228 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník), resp. dříve občanského sdružení a jeho organizační jednotky s právní subjektivitou [§ 6 odst. 2 písm. e) zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů].

¹⁴ Jäger, P.: *Čl. 16. Právo svobodně projevovat své náboženství a autonomie církví*. In: Wagnerová, E., Šimíček V., Langášek, T., Pospíšil, I. a kol.: *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, str. 403.

¹⁵ Srov. např. Riobó Serván, A. *El derecho de libertad religiosa en la República Checa y en la República Eslovaca*. Madrid: Dykinson, 2005, str. 319.

nické osoby.¹⁶ Církevní právnickou osobou se mohl stát pouze orgán církve nebo řeholní a jiná církevní instituce, jestliže tyto byly v církvi založeny podle jejich vnitřních předpisů „za účelem organizace, vyznávání a šíření náboženské víry“.

Důsledek změny právní úpravy byl zřejmý: stát nadále neměl poskytovat právní subjektivitu takovým institucím církve, které byly zřízeny za jiným účelem (např. za účelem působení v oblasti charitativní, sociální, zdravotnické či školské).¹⁷

Odhlédneme-li od řady otázek ryze praktických – v důsledku znění přechodných ustanovení byla ohrožena právní existence stovek církevních institucí¹⁸ – vstaly dvě zásadní teoretické otázky: (1) Hovoří-li čl. 16 odst. 2 Listiny o zřizování „řeholních a jiných církevních institucí“, má těmito institucemi na mysli útvary nadané právní osobností? (2) A pokud ano, je možné zákonem omezit účel takto zřizovaných institucí?

V případě negativní odpovědi na první otázku byl celý problém vyřešen. Mohlo by se poukázat na to, že zřizováním řeholních a jiných církevních institucí ústavodárce myslel pouhé vnitřní uspořádání církevní struktury bez dopadu na právní osobnost takových institucí. Takový závěr je však z mnoha důvodů neudržitelný,¹⁹ v roce 2002 však byl zastáván Ministerstvem kultury, coby autorem zákona – výklad Listiny ztotožňující církevní instituce s právnickými osobami podle něj „porušuje ústavní princip suverenity státu“.²⁰

Takovou interpretaci Listiny Ústavní soud odmítl svým nálesem sp. zn. Pl. ÚS 6/02, přičemž výslovně odmítl argumentaci Ministerstva kultury, že autonomní zřizování církevních právnických osob porušuje ústavní princip suverenity státu. Učinil tak s poukazem na koncepci demokratického právního státu a jejího úzkého se-pjetí s myšlenkou liberálního státu, jehož znakem je tolerance „plurality společenských fenoménů a institu-

cí“.²¹ Ústavní soud odmítl extenzivní pojetí principu suverenity státu, který vylučuje samostatnou právní existenci subjektů práva odvozených z jiné právní skutečnosti, než je jejich výslovná akceptace státní mocí; to odporuje zásadě omezení státních zásahů a státního vlivu pouze na takové případy, kdy je to nezbytné z důvodu veřejného zájmu. Jak uvedl Ústavní soud, „[v] případě církvi a náboženských společností je navíc nutno přihlídnout k tomu, že se jedná často o historické instituce existující kontinuálně v různých formách vlády a v rozdílných státních zřízeních. Stát by proto k těmto institucím představujícím realizaci náboženské svobody měl přistupovat obzvlášť citlivě a měl by velmi bedlivě zvažovat své restriktivní zásahy a omezovat je na skutečně odůvodněné případy.“²²

Ústavní soud se současně přiklonil k závěru, že „aktivity církvi a náboženských společností a jejich církevních právnických osob se přirozeně neredukují toliko na prezentaci náboženské víry, nýbrž svojí činností navenek, překračující omezení na pouhý výkon náboženství [...]. Úkol těchto subjektů v žádném případě nelze redukovat na pouhé vyznávání určité náboženské víry, nýbrž jejich činnost ve společnosti je podstatně širší a spočívá též ve vyzařování náboženských hodnot navenek, a to prostřednictvím nejen religiózní činnosti, ale taky např. činností charitativní, humanitární a obecně vzdělávací.“²³

Ústavní soud tedy uchopil autonomii církvi ve vztahu ke zřizování církevních institucí jako zákaz státu zasahovat do sebereflexe církve o jejím vnitřním uspořádání. Jestliže církev sama sebe chápe jako vnitřně rozčleněnou na více právnických osob, musí „jednoduché právo“ církvi poskytnout takové možnosti, aby těmto institucím byla přiznána právní osobnost. To neznamena absence jakéhokoliv státního zásahu (viz dále), státu ovšem nepřísluší posuzovat, jakým vnitřním institucím církve poskytnou právní subjektivitu.²⁴ Jestli-

¹⁶ Jako církevní právnickou osobu označoval CírKZ v původním znění takovou církevní instituci, které byla přiznána právní subjektivita podle CírKZ; nejednalo se tedy o tzv. právnické osoby v církvi mající právní osobnost pouze z hlediska vnitřních předpisů dané církve.

¹⁷ Srov. také Hrdina, I. A.: *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 147 a násl.

¹⁸ Výmluvný doklad o tom, že cílem změny právní úpravy bylo zbavení právní subjektivity již existujících charitativních organizací, je rozhodování Ústavního soudu ve věci evidence Oblastní charity Lipník nad Bečvou, náleze sp. zn. I. ÚS 146/03 ze dne 18. června 2003, N 115/31 SbNU 33.

¹⁹ Proč by např. čl. 16 odst. 2 Listiny odlišoval „zřizování institucí“ a „ustavování orgánů“, kdyby se jednalo o totéž? K další argumentaci srov. Kříž, J. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 216.

²⁰ Srov. náleze Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 ze dne 27. listopadu 2002, N 146/28 SbNU 295; 4/2003 Sb.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ibid. Tento právní závěr byl Ústavním soudem mnohokrát zopakován. Srov. např. náleze sp. zn. Pl. ÚS 2/06 ze dne 30. října 2007 (N 173/47 SbNU 253; 10/2008 Sb.), náleze sp. zn. I. ÚS 146/03 ze dne 18. června 2003 (N 115/31 SbNU 33) či náleze sp. zn. Pl. ÚS 9/07 ze dne 1. července 2010 (N 132/58 SbNU 3; 242/2010 Sb.).

²⁴ Sledujeme-li situaci v ostatních postkomunistických zemích, zjistíme, že tato zásada bývá velmi často vyjádřena také ve smlouvách konkordátního typu uzavíraných mezi příslušnou zemí a Svatým stolcem, jakožto reprezentantem Katolické církve. Například konkordáty s Polskem, Chorvatskem, Kazachstánem, Estonskem, Litvou, Slovenskem, Lotyšskem, Slovinskem, Albánií, Bosnou a Hercegovinou obsahují ujednání o státním uznání právní subjektivity subjektů podle kano-nického práva, přičemž pouze v Albánii, Kazachstánu a Estonsku je toto uznání vázáno na registrační akt státního orgánu. Podrobněji k této otázce viz Němec, D.: *Konkordátní smlouvy Svatého stolce s postkomunistickými zeměmi (1990-*

že vnitřní předpisy církve určitému vnitrocírkevnímu útvaru přiznávají právní osobnost, vyžaduje zásada autonomie církví, aby existoval mechanismus, jak mohou tyto útvary získat právní osobnost *pro foro civili*.²⁵

b) Evidované (církevní) právní osoby

Listina označuje právní osoby zřízené nebo založené jako součást církve obecně jako „řeholní a jiné církevní instituce“. Zákon č. 308/1991 Sb. nezavedl jejich jednotné označení, ale neuspořádaně používal pojmy jako komunity, řády, společnosti, společenství, zařízení, útvary s právní subjektivitou či prostě právní osoby. V teorii i praxi se proto vytvořilo souhrnné označení „církevní právní osoba“; to následně převzal CírkZ jako legální označení této specifické právní formy (srov. § 6 odst. 2 CírkZ v původním znění). Novelizací CírkZ učiněnou zákonem č. 495/2005 Sb. byl tento výstižný pojem opuštěn a nahrazen novým označením „evidovaná právní osoba“; ten se však příliš neujal a starší označení církevní právní osoba se tak používá v praxi i nadále.

Máme-li nějak shrnout právní povahu evidované právní osoby, lze snad uvést, že jde o autonomně zřízenou instituci (ve smyslu čl. 16 odst. 2 Listiny) registrované církve, jež tvoří její součást²⁶ (organizační jednotka, složka) a současně je samostatnou právní osobou. Z důvodu ochrany právní jistoty účastníků právních vztahů se vyžaduje zápis evidované právní osoby do veřejnoprávní evidence představované Rejstříkem evidovaných právnických osob podle § 20 CírkZ. Jedná se o právní osobu soukromého práva, která je organizační jednotkou (složkou, součástí) jiné soukromoprávní korporace, totiž registrované církve.

c) Nezávislost při zřizování církevních institucí

Další otázkou, před kterou byl Ústavní soud postaven po přijetí CírkZ, byl rozsah ingerence státu v sou-

2008). Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2010, str. 114 a násl.

²⁵ Jak poznamenává P. Jäger, v důsledku tohoto přístupu mohou v praxi vznikat „typicky územní organizační složky církve (farnosti, sbory, obce apod.), řeholní řády, kongregace a podobné instituty či účelová zařízení, a to tradičně korporátního, nadačního i ústavního typu“. Jäger, P.: *Čl. 16. Právo svobodně projevovat své náboženství a autonomie církví*. In: Wagnerová, E., Šimíček V., Langášek, T., Pospíšil, I. a kol.: *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, str. 403. Podrobněji – a jinak – k této otázce Kříž, J. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 226 a násl.

²⁶ Srov. také výstižné označení § 3 písm. b) zákona č. 428/2012 Sb., který hovoří o právnických osobách zřízených nebo založených jako součást registrované církve a náboženské společnosti.

vislosti s přiznáním právní osobnosti církevním institucím. Na rozdíl od liberální úpravy zákona č. 308/1991 Sb.,²⁷ vycházelo původní znění CírkZ z klasického dvoufázového vzniku církevní právní osoby.²⁸ Vnitrocírkevním zřízením (ustavením) měla být církevní právní osoba toliko založena, k jejímu vzniku mělo dojít až úkonem Ministerstva kultury formálně označeným jako evidence.

K této otázce Ústavní soud shledal, že „podmíněnost právního vzniku církevních právnických osob rozhodnutím státu“²⁹ je v rozporu s garancí nezávislosti zřizování těchto institucí podle čl. 16 odst. 2 Listiny. Vznik a zánik těchto institucí nesmí být podmíněn konstitutivním právním aktem státního orgánu; jejich povinná evidence je legitimní, musí mít ovšem pouze deklaratorní povahu.³⁰

Zákonodárce nebyl zjevně s právním názorem Ústavního soudu zcela srozuměn, a tak provedl novelizaci CírkZ zákonem č. 495/2005 Sb. Podle nového § 15a odst. 1 CírkZ platí, že „[e]videnci podle tohoto zákona se právní osoby podle písmen a) a b) stávají právními osobami podle tohoto zákona“. Na první pohled zde existuje rozpor s názorem Ústavního soudu, že vznik církevních institucí nemá být vázán na akt státního orgánu.

Ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 2/06 ovšem dospěl Ústavní soud k závěru, že tento rozpor je spíše zdánlivý. Určitá omezení nové právní úpravy jsou „vyvažována jiným ústavně relevantním zájmem, jež představuje [...] ochrana práv třetích osob, resp. princip právní jistoty“.³¹ Prvky respektu k principu autonomie církví při vzniku evidovaných právnických osob lze „spatřovat především v zásadě, že evidence bude provedena vždy, splní-li návrhvatel (orgán registrované církve

²⁷ Podle této právní úpravy to byla sama církev, kdo autonomně přiznával svým institucím právní subjektivitu. Evidence prováděná Ministerstvem kultury měla toliko deklaratorní povahu a nad to nebyla povinná. Taková úprava byla tudíž založena na principu volnosti (liberality), srov. Hurdík, J.: *Právní osoby a jejich typologie*. Praha: C. H. Beck, 2003, str. 46, 48.

²⁸ Tedy systém registrační, resp. systém legality. Hurdík, J.: *Právní osoby a jejich typologie*. Praha: C. H. Beck, 2003, str. 5.

²⁹ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 ze dne 27. listopadu 2002, N 146/28 SbNU 295; 4/2003 Sb.

³⁰ Spor o povahu zápisu církevních právnických osob do rejstříku neunikl ani zahraniční literatuře. Srov. zejména Riobó Serván, A. *El derecho de libertad religion en la República Checa y en la República Eslovaca*. Madrid: Dykinson, 2005, str. 289, Příbyl, S. *Tschechisches Staatskirchenrecht nach 1989*. Brno: L. Marek, 2010, str. 127 anebo Zeman, P. *Rechtsstellung der Einrichtungen von Religionsgemeinschaften*. In: Potz, R., Schinkele, B. a kol. (Hg.) *Recht und Religion in Mittel- und Osteuropa. Band 2: Tschechien*. Wien: Universitätsverlag, 2004, str. 57 a násl.

³¹ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 2/06 ze dne 30. října 2007, N 173/47 SbNU 253; 10/2008 Sb.

a náboženské společnosti) objektivně rozumné formální podmínky“.³²

Toto dialektické usmířování rozporů ovšem vedlo k tomu, že Ústavní soud zcela zamlžil povahu evidenčního úkonu Ministerstva kultury – má prvky jako konstitutivní, tak deklaratorní: „Prvek evidenčního režimu je zakotven pro osoby evidované podle § 15a odst. 1 písm. a) zákona tím, že se evidence – zásadně – provede zápisem ke dni jejího založení v registrované církvi a náboženské společnosti (§ 16 odst. 3 zákona), čímž se posiluje i znak ‚deklaratornosti‘ zápisu. Na druhé straně však zřejmě platí, že do okamžiku zápisu do evidence zde právnické osoby – z pohledu právního řádu – není a k jejímu vzniku dochází v čase ‚zpětně“.³³

Jakkoliv to není řečeno výslovně, Ústavní soud se přiklonil k závěru, že ke vzniku evidované právnické osoby dochází její evidencí. „Ani zde ale nejde o ‚konstitutivnost‘ v pravém slova smyslu, neboť právní existence není spojena s rozhodnutím (povolením) veřejnoprávního orgánu, nýbrž s faktickým úkonem (zápisem) ohledně subjektu logicky již založeného, jehož provedení je při splnění formálních zákonných podmínek nárokem navrhovatele a je svázáno se zákonem stanovenou lhůtou [...]“.³⁴

Aby dialektické smíření rozporů bylo úplné,³⁵ poukázal Ústavní soud na to, že „[d]řívější kontrapozice ‚evidence‘ a ‚registrace‘ se v nových souvislostech (novém vymezení evidovaných osob) jeví v poněkud jiném světle; přechod z jednoho režimu do druhého není příkrý (nespojité), na obojí existuje ‚právní nárok‘, pročež není přílehlavé (a ani účelné) je – nadto bez podrobnějšího konkrétního vymezení – klást proti sobě.“³⁶

Máme-li v tomto pojmovém zmatení učinit nějaký závěr o povaze nezávislosti církví při zřizování institucí ve smyslu čl. 16 odst. 2 Listiny za současné úpravy § 15a a násl. CírkZ, lze snad poukázat na následující skutečnosti: (1) Registrované církve rozhodují o zřízení (ve smyslu vnitrocírkevního založení) institucí bez jakékoli ingerence státu. (2) Ke vzniku evidované právnické osoby jako právnické osoby podle českého právního řádu dochází v důsledku evidence provedené Ministerstvem kultury.³⁷ (3) Podá-li církev návrh na evidenci v 10 denní lhůtě od založení církevní instituce

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ A zjevně také proto, aby se zachovalo zdání setrvání na právním názoru vyjádřením v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02, protože k jeho změně nebylo dost hlasů, o čemž svědčí také sedm (!) separátních stanovisek připojených k nálezu sp. zn. Pl. ÚS 2/06.

³⁶ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 2/06 ze dne 30. října 2007, N 173/47 SbNU 253; 10/2008 Sb.

³⁷ Je zde tedy posun oproti stavu, který zamýšlel Ústavní soud ve svém nálezu so. zn. Pl. ÚS 6/02.

[srov. § 16 odst. 3 CírkZ], bude její evidence provedena v čase zpětně, tj. ke dni založení instituce v církvi. Není-li tato lhůta dodržena, dojde ke vzniku evidované právnické osoby ke dni doručení návrhu Ministerstvu kultury. (4) Ministerstvo kultury musí evidenci provést vždy, jsou-li splněny zákonné podmínky mající relativně formální povahu. (5) Bez evidence Ministerstvem kultury nedojde ke vzniku evidované právnické osoby a zřízená církevní instituce nezíská právní osobnost.

3. Otazníky nad současnou právní úpravou

Jak bylo již výše naznačeno, současná právní úprava postavení evidovaných právnických osob, má-li být interpretována v duchu nálezů Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 a Pl. ÚS 2/06, přináší více otázek než odpovědí. Nejasnostmi pokud jde o charakter autonomie církví při zřizování evidovaných právnických osob, ovšem tyto otázky nekončí. Účelem následujících řádků je poukázat na další problematická místa CírkZ.

a) Zbytečná dualita evidovaných právnických osob

CírkZ evidentně zavádí jedinou právní formu církevních institucí, kterou označuje jako „evidovaná právnická osoba“ (v původní verzi „církevní právnická osoba“). Tomu nasvědčuje také existence jediného Rejstříku evidovaných právnických osob (srov. § 17 odst. 1 a § 20 CírkZ), tedy veřejnoprávní evidence, do níž jsou shromážděny zápisy o všech subjektech této právní formy.

Pak je ale nepochopitelné, proč § 15a odst. 1 (a současně § 16 a § 16a CírkZ) rozlišují v rámci této jediné právní formy dva její subtypy. Zákon rozeznává (1) evidovanou právnickou osobu podle § 15a odst. 1 písm. a) CírkZ, neboli *orgán registrované církve a náboženské společnosti, řeholní a jinou instituci založenou za účelem vyznávání náboženské víry*, a (2) evidovanou právnickou osobu podle § 15a odst. 1 písm. b) CírkZ, neboli *účelové zařízení pro poskytování charitativních služeb*.

Rozdílnost obou subtypů evidovaných právnických osob spatřuje zákon v účelu jejich založení (vyznávání víry vs. poskytování charitativních služeb) a jejím důsledkem jsou odlišnosti v úpravě jejich evidence. Evidence účelových zařízení je procedurálně složitější, vyžadují se jiné náležitosti návrhu na evidenci³⁸ a nad to ve vztahu k nim zcela odpadá deklaratorní prvek zápisu spočívající ve zpětné evidenci.³⁹ Účelová zařízení

³⁸ Srov. také Jäger, P. *Církve a náboženské společnosti v České republice a jejich právní postavení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, str. 93.

³⁹ To také podlamuje přesvědčivost argumentace Ústavního soudu v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 2/06, neboť jeden z jeho hlav-

jsou dále povinna vydávat výroční zprávy. Co do zbytku však mezi oběma subtypy evidovaných právnických osob zákon nerozlišuje.

Právní praxe ukazuje, že takové rozlišování evidovaných právnických osob je zcela nesmyslné. Vždyť ani nahlédnutím do Rejstříku evidovaných právnických osob nelze zjistit, ke kterému subtypu daná právnická osoba přináleží. Jaký účel má pak takové rozlišování?⁴⁰

Příkladem, kdy právní úprava rozlišuje různé typy v rámci jediné právní formy, může být družstvo. Vedle družstva „prostého“ zná zákon o obchodních korporacích také družstvo bytové a družstvo sociální.⁴¹ V tomto případě však právní úprava sleduje určitý společenský účel (např. potřebu odlišné úpravy členství v bytovém družstvu z důvodu jeho navázání na nájem družstevního bytu), což se odráží v odlišné právní úpravě. Veřejnost pak příslušnost k určitému typu družstva sezná přímo z obchodní firmy.⁴²

Nic podobného u obou typů evidovaných právnických osob nenacházíme, a tak se jeví jako nejučelnější tuto dualitu zrušit.

b) Zákon nereflektuje vícevrstvnatost církevního uspořádání

Jak jsme poukázali v počátku článku, některé církve chápou své vnitřní uspořádání jako vícevrstvé. Například Československá církev husitská se člení na diecéze a ty se dále člení náboženské obce.

CírkZ ovšem chápe všechny evidované právnické osoby uvnitř jedné registrované církve jako útvary existující na stejné úrovni vnitrocírkevního uspořádání, anebo lépe řečeno od vnitrocírkevního uspořádání zcela abstrahuje. CírkZ rozeznává pouze vztah podřízenosti a nadřazenosti mezi každou jednotlivou evidovanou právnickou osobou a registrovanou církví, která ji navrhla k evidenci. Výmluvným dokladem o tom je například § 26 odst. 4 CírkZ zakládající podmíněné ručení registrované církve za závazky evidované právnické osoby.

V citovaném případě Církve československé husitské je tak z hlediska CírkZ náboženská obec ve stejném organizačním vztahu k registrované církvi jako diecéze,

ních argumentů (zachování deklaratorní povahy zápisu alespoň ve znaku zpětného zápisu) se vztahuje pouze na jeden ze subtypů evidovaných právnických osob, což Ústavní soud ve svém nálezu nepostřehl.

⁴⁰ K podrobnější kritice srov. Kříž, J. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 222 a násl.

⁴¹ Srov. § 272 a násl. a § 758 a násl. zákona č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích). Abstrahuje od družstevních záložen upravených jiným právním předpisem.

⁴² Srov. § 728 a § 759 zákona o obchodních korporacích.

příčemž organizační vztah mezi diecézí a náboženskou obcí je mimoprávní kategorií.

Aby byl však zmatek zcela dovršen, stanoví § 3 odst. 1 část A písm. i) vyhlášky č. 232/2002 Sb., že do Rejstříku evidovaných právnických osob se u každého subjektu uvede údaj o jeho zřizovateli. CírkZ ovšem pojem zřizovatel nezná, a už vůbec nestanoví, že se takový údaj má zapisovat do rejstříku. Ministerstvo kultury coby autor vyhlášky tak zřejmě chtělo napravit mezeru v zákoně – podle § 20 odst. 1 CírkZ nemá být v rejstříku u evidované právnické osoby zapsán žádný údaj, podle kterého by bylo možné určit, do struktury které registrované církve evidovaná právnická osoba náleží. V takovém případě by z údajů evidovaných o hypotetické právnické osobě „Sbor v České Lípě“ nebylo možné zjistit, o sbor které církve se jedná. Což je jistě absurdní.

Požadavek vyhlášky jde ovšem zjevně nad rámec zákona. Zůstává proto záhadou, jak Ministerstvo kultury určí, kdo je zřizovatelem, když jde o pojem nevymezený ani zákonem ani vyhláškou.

Jako zřizovatel může v zásadě přicházet v úvahu (a) „vnitrocírkevní zřizovatel“, tj. osoba, která je oprávněna evidovanou právnickou osobu založit (zřídit) podle vnitřních předpisů církve, (b) navrhovatel, tj. orgán církve, který podává podle § 10 odst. 3 písm. d) CírkZ návrh na evidenci (takový orgán ovšem nutně nemusí mít právní subjektivitu – lze si ovšem jen obtížně představit, že by jako zřizovatel mohl být zapsán non-subjekt), nebo (c) sama registrovaná církev, do jejíž struktury je evidovaná osoba začleněna. V praxi převládlo řešení, podle kterého jako zřizovatele zapíše Ministerstvo kultury osobu označenou jako zřizovatel v návrhu na evidenci.

Řešení tohoto problému je přitom poměrně prosté: uzpůsobit právní úpravu tak, aby respektovala, že jedna evidovaná právnická osoba může být v nadřazené (zřizovatelské) pozici vůči druhé.

c) Nikoliv každá instituce ve smyslu čl. 16 odst. 2 Listiny je evidovanou právnickou osobou

V důsledku mezer v přechodných ustanoveních CírkZ existuje kategorie právnických osob, které jsou bezpochyby církevními institucemi ve smyslu čl. 16 odst. 2 Listiny, ale nemají právní formu evidované právnické osoby (či přinejmenším nejsou zapsány v Rejstříku evidovaných právnických osob).

V praxi se tyto subjekty často označují jako historické právnické osoby, což je pojem nepřesný, neboť jde o stále existující subjekty. V roce 2007 právní existenci nezapsaných právnických osob potvrdil Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. IV. ÚS 34/06, který výslovně uvedl, že „pouhým zrušením úpravy právního režimu určitého druhu právnických osob bez toho, že by

tyto osoby byly výslovně zrušeny, nemůže být nastolen stav zpochybnění jejich existence“.⁴³

d) Nejasné ručení registrované církve

Ustanovení § 26 odst. 4 CírkZ stanoví: „Nepostačuje-li při likvidaci evidované právnické osoby její majetek k úhradě závazků, ručí za tyto závazky registrovaná církev a náboženská společnost, jejíž orgán ji navrhl k evidenci. Likvidační zůstatek z likvidace evidované právnické osoby přechází na registrovanou církev a náboženskou společnost, jejíž orgán ji navrhl k evidenci.“

Jakkoliv je toto ustanovení v mnoha ohledech nejasné,⁴⁴ zřejmě chtělo zajistit, aby v určitém okamžiku existence evidované právnické osoby nastoupilo ručení registrované církve za její závazky. Jak již bylo poukázáno, toto ustanovení zcela opomíjí povahu vnitrocírkevního uspořádání vztahů mezi jednotlivými církevními institucemi.⁴⁵

Z komparativního pohledu je toto ručení za závazky evidované právnické osoby nezvykle přísné. Například úprava občanských sdružení podle zákona č. 83/1990 Sb. neznala jakékoliv ručení občanského sdružení za závazky jeho organizační složky s právní subjektivitou. Právní úprava pobočného spolku již ručení hlavního spolku zavádí – ovšem pouze v rozsahu určeném stanovami,⁴⁶ přičemž ochrana práv třetích osob je zaručena tím, že do spolkového rejstříku se o pobočném spolku zapíše také „rozsah ručení hlavního spolku za dluhy pobočného spolku podle stanov hlavního spolku“.⁴⁷

Z hlediska *de lege ferenda* lze obdobné řešení jistě doporučit i pro vztah mezi evidovanou právnickou osobou a registrovanou církví; respektive také pro vztah mezi více evidovanými osobami.

e) „Baptistický“ problém

CírkZ neumožňuje změnit příslušnost evidované právnické osoby mezi jednotlivými registrovanými církvemi při současném zachování její právní osobnosti. Například sbor jedné registrované církve se nemůže při trvání své právní osobnosti stát sborem jiné registrované církve (tj. „vyvázat“ se z jedné církve a „včlenit“

do jiné). Do značné míry je to logické, uvážíme-li, že evidovaná právnická osoba je považována za právnickou osobu s odvozenou právnickou subjektivitou,⁴⁸ přičemž svoji subjektivitu odvozuje od registrované církve.

Tato zákonná koncepce ovšem nevyhovuje vnitřnímu pojetí některých protestantských církví (např. Bratrská jednota baptistů, Církev bratrská), které jako primární entitu vnímají své sbory. Naopak registrovaná církev je v jejich teologickém pojetí sekundárním, odvozeným subjektem – jakousi zastřešující organizací. Sbory těchto církví jsou v jejich sebezpojetí svobodné a mohou tak volně přecházet mezi jednotlivými obdobnými církvemi.

Právně realizovat tuto jejich teologickou reflexi zákon neumožňuje. Je-li sbor evidovanou právnickou osobou a chce-li opustit registrovanou církev a začlenit se do jiné, nemůže tak učinit bez ztráty právní kontinuity. Sbor coby subjekt práva musí zaniknout a v jiné registrované církvi vznikne zcela nový subjekt. Majetek původního sboru zůstane v původní registrované církvi, a pokud nedojde k dohodě zúčastněných, neexistuje žádný způsob, jak by mohl přejít spolu s členy sboru do nové církve.⁴⁹

Chce-li církev zanechat svým sborům možnost právně opustit její strukturu, nabízí se za současné právní úpravy jako jediné (byť velmi nepohodlné) řešení zřizovat jednotlivé sbory v právní formě registrované církve. Církev coby zastřešující subjekt, pak může být zřízena v právní formě svazu církví a náboženských společností podle § 12 CírkZ.

4. Závěrem

Jakkoliv je čl. 16 odst. 2 Listiny k církvím velmi vstřícný a garantuje jim nezávislost při zřizování jejich institucí s právní subjektivitou, je zřejmé, že právní úprava této složky církevní autonomie na zákonné úrovni není zcela povedená. Původní restriktivní právní úprava z roku 2002 si vyžádala zásah Ústavního soudu v podobě zrušení některých pasáží zákona. Pozdější vývoj právní úpravy a nepřiznaná změna právního názoru Ústavního soudu vyvolaly nové interpretační obtíže,

⁴³ Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 34/06 ze dne 21. listopadu 2007 (N 201/47 SbNU 597).

⁴⁴ Podrobněji k jeho kritice srov. Kříž, J. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 297 a násl.

⁴⁵ Tak například ručitelem za závazky Římskokatolické farnosti Unhošť je Církev římskokatolická, přestože by strukturu církve více odpovídalo, kdyby jím bylo Arcibiskupství pražské a Církev římskokatolická teprve v následném pořadí.

⁴⁶ Srov. § 229 odst. 4 občanského zákoníku.

⁴⁷ Srov. § 29 odst. 2 písm. b) zákona č. 304/2013 Sb., o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob.

⁴⁸ Např. Jäger je označuje za odvozené církevní právnické osoby s vlastní právní subjektivitou. Jäger, P.: *Čl. 16. Právo svobodně projevovat své náboženství a autonomie církví*. In: Wagnerová, E., Šimíček V., Langášek, T., Pospíšil, I. a kol.: *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, str. 406.

⁴⁹ V praxi se s tímto problémem setkaly např. sbory Jednoty bratrské, které nesouhlasily s novým letničním směřováním církve, a proto přestoupily do Českobratrské církve evangelické, kde vytvořily tzv. ochrannový seniorát. Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2004, sp. zn. 20 Cdo 1419/2003.

zejména pokud jde o charakter evidence v Rejstříku evidovaných právnických osob.

Článek současně poukazuje na konkrétní nedostatky současné právní úpravy, které vnášejí do vnitřní struktury církví nepřirozené prvky: například nemožnost vícestupňového vnitřního uspořádání, nepřirozeně a nezvykle nastavené ručení církve za její evidované právnické osoby apod.

Máme-li posuzovat právní úpravu z hlediska jejího účelu, kterým je umožnit církvím organizovat své vnitřní poměry autonomně a toto autonomní uspořádání vnitřních poměrů převést do sféry „světského“ práva, lze uzavřít, že tohoto cíle současná právní úprava nedosahuje.

Instituce církví s právní subjektivitou jsou svoji povahou výjimečné fenomény – často mohou prokázat mnohasetletou nepřerušenu právní kontinuitu, čímž se významně odchyľují od jiných soukromoprávních subjektů. Jejich zřizování má nad to svůj lidskoprávní rozměr: autonomie církví při zřizování institucí s právní subjektivitou je ve středoevropském právním prostoru nedílnou součástí náboženských svobod.⁵⁰ To vše způ-

⁵⁰ Podrobněji se otázkou organizačního uspořádání církví jako projevu svobody náboženského vyznání – a možný střetem

sobuje, že právní úprava nezávislého zřizování církevních institucí je složitou materií.

Summary

Czech Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms provides autonomy of churches stating that “Churches and religious societies govern their own affairs; in particular, they [...] found religious orders and other church institutions, independent of state authorities.” The article analysis the nature of the church autonomy regarding foundation of inner legal persons. It demonstrates weaknesses of current legal concept of “church legal persons”, especially focusing on ambiguity of case-law regarding this concept. The article also points out some practical problems of current legislation.

s veřejným pořádkem – zabývá Babelová, K.: *Rozpor nauky církve s veřejným pořádkem jako důvod odmítnutí registrace církve*. In: Šmid, M., Moravčíková, M.: *Medzinárodné a vnutroštatne právne aspekty subjektivity osobitných subjektov medzinárodného práva a církví a náboženských spoločností*. Trnava: Trnavská univerzita, 2013, str. 93–107.